OBIECTIVELE SATIREI ÎN GARGANTUA ET PANTAGRUEL *)

DE

V. STOLERIU

Rabelais nu s-a mulțumit cu simpla enunțare, cu agitarea valorilor în care credea, fiind conștient de faptul că o asemenea procedare n-ar fi avut nici un rezultat practic. El a înțeles că impunerea acestor valori presupunea o luptă aprigă și de durată pentru schimbarea din temelii a întregului eșafodaj social, ce proteguia minciuna sub toate formele. Unica armă de care dispunea era *rîsul*; Rabelais a folosit-o în mod genial în *Gargantua și Pantagruel* — una din cele mai corozive satire din cîte cunoaște literatura lumii.

Ar fi destul să urmărim poziția criticii idealiste în fața acestei opere, pentru a ne da seama de actualitatea categorică a creației lui Rabelais. Cel mai frapant și mai instructiv exemplu ni se pare a fi, în acest sens, acela al lui Paul Stapfer, — comentator care a încercat din răsputeri să dea o nuanță de bonomie naturală, inofensivă, rîsului rabelaisian. La început, el părea că privește lucrurile în față: „Dacă am vrea să facem ca opera *stranie* (epitetul merită a fi reținut) a lui Rabelais să intre în unul din genurile literare recunoscute de retorica oficială, ar trebui să spunem, *fără îndoială, că e o satiră*"; aci însă, speriat parcă de afirmația prea tranșantă (în ciuda tonului de superioritate față de „retorica oficială"), P. Stapfer caută un corectiv și revine cu restricții: „dar ea mai e și altceva încă, și — ca satiră — seamănă puțin cu ceea ce se înțelege în general prin acest cuvînt". Lămuririle nu întîrzie: „Esențialmente veselă, satira lui Rabelais este cea mai puțin jignitoare din cîte au existat vreodată și din cîte se pot închipui"; și mai departe: „Agresiv, cum sînt în mod necesar toți satiricii, *el poartă, în genere, puțină ură și mînie în inimă*" [1]). Este cel puțin curios să afirmi, la o depărtare de numai cîteva pagini, că o operă care e „fără îndoială" satirică este

*) Paginile de față reprezintă Cap. al III-lea al unui studiu privitor la *Satira lui Rabelais* — celelalte capitole fiind: I. *Epoca și omul*, II. *Gîndirea înnoitoare a lui Rabelais* și IV. *Arta satirei la Rabelais*. Un fragment din ultimul capitol s-a publicat în Iașul literar, nr. 4/1956, p. 70-90.

Lucrarea a fost redactată pe baza studierii materialului bibliografic existent în principalele biblioteci ieșene de specialitate. Deoarece nu am avut la dispoziție decît primele două volume ale ediției A. Lefranc (*Gargantua*, 1913), am fost nevoiți să ne slujim pentru restul operei de o ediție mai puțin recomandabilă, aceea pregătită de P. Jannet și publicată în șapte volume de către L. Moland (1916).

1) Cf. P. Stapfer: *Rabelais. Sa personne, son génie, son oeuvre*, Paris, 1906, p 89, 91 și 101 (Subl. noastre).

https://biblioteca-digitala.ro

totodată... cea mai puțin satirică din lume. Distincția între „agresivitate" și „mînie" în satiră — oricît de fină — nu-i ajută prea mult lui P. Stapfer. Vom vedea de îndată cît de „lipsit de maliție" e rîsul rabelaisian.

În cele ce urmează, vom face apel deopotrivă la *Cărțile I-IV*, ca și la *Cartea a V-a*, pornind de la convingerea că ceea ce se spune în *L'Ile sonnante* atît de răspicat, nu se deosebește *calitativ* și ca sens general, de atitudinile anterioare ale lui Rabelais, — fiind doar o adîncire a unei albii croite încă de la publicarea lui *Pantagruel* și a acelei *Preziceri pantagrueline* din 1532[2]). Firește, ca și viața sa, opera lui Rabelais n-a cunoscut o dezvoltare rectilinie. Ocolișurile, ca de exemplu acela din ediția corectată parțial în 1542, nu le trecem sub tăcere; trebuie să le considerăm însă în lumina diferitelor vicisitudini ale epocii. Iar dacă „sfărîmăm osul și sugem măduva substantifică", așa cum ne sfătuia el însuși să procedăm cu opera sa, atunci măduva cea plină de substanță e condamnarea fără drept de apel a unei întregi orînduiri, în numele drepturilor inextingibile ale omului la viață, libertate și fericire.

S-a spus că Rabelais n-a atacat sistematic instituțiile epocii sale, ci numai în chip întîmplător. E și greu de conceput ca autorul unei opere vii și așa de nedomolite cum e aceea rabelaisiană să-și poată desfășura atacurile potrivit unui plan tactic, eliminîndu-și pe rînd dușmanii, ca un mare general. Asemenea fratelui Jean des Entommeures, el i-a înfruntat așa cum i-au venit la îndemînă, lovindu-i mai cu seamă pe aceia pe care îi socotea mai înrăiți, adică pe reprezentanții clerului și ai Sorbonei. Dar iarăși nu trebuie pierdut din vedere faptul că nici una din categoriile sociale de asupritori nu i-a scăpat pînă la urmă din cale: întreaga feudalitate, cu tot ce avea ea mai învechit și mai potrivnic progresului, i-a servit drept țintă. Ca într-un fel de „dans al morții" — acea răzbunare satirică, tipic populară, a evului mediu — trec la rînd prin fața noastră regii, papii, nobilii, călugării, însoțiți de hohotul neiertător al lui Rabelais.

Cu toate că Rabelais a aflat sprijin (sau, mai deseori, a crezut că află) în bunăvoința augustă a unor Francisc I sau Henric al II-lea, și cu toate că a înțeles, asemenea celorlalți umaniști, că numai monarhia putea avea pe atunci curajul și forța necesară de a pune stavilă, măcar din cînd în cînd, abuzurilor bisericii romane, — el n-a stat pe gînduri să condamne monarhia ca instituție.

Chiar dacă tiranul pe care-l avea în vedere scriitorul atunci cînd crea chipurile caraghioase ale lui Picrochole ori Anarche (regele agresiv și imbecil al Dipsozilor din Utopia) era Carol Quintul, așadar un dușman neîmpăcat al Franței, și chiar presupunînd că gestul țintea să facă plăcere lui Francisc I — să nu uităm că în alt loc Panurge îi judeca pe toți monarhii, laolaltă, zicînd cam așa: „...dracii ăștia de regi nu-s decît niște viței fără nici un preț, care nu știu altceva nimic decît să facă răutăți bieților supuși și să tulbure toată lumea prin războaie, pen-

2) Că punctul acesta de vedere e îndreptățit ne-au confirmat-o ulterior lucrările lui H. Lefebvre (*Rabelais*, Paris, 1955, p. 227) și Paulette Lenoir (*Quelques aspects de la pensée de Rabelais*, Paris, 1954), care procedează la fel.

https://biblioteca-digitala.ro

tru nedreapta şi detestabila lor plăcere"[3]). Cum se vede, ceea ce-l indispunea pe Rabelais cu deosebire era, în afară de caracterul războinic, spiritul arbitrar în comportarea regilor, arbitrar pe care-l denunţă şi în alt loc, în *Gargantua*[4]).

Mitul „sîngelui albastru" care ar scălda vinele regilor şi prinţilor e o vorbă goală; Rabelais trece necruţător peste toate pretenţiile marii nobilimi: „Eu gîndesc — scrie el — că sînt mulţi împăraţi, regi, duci, prinţi şi papi pe pămînt astăzi, care sînt scoborîtori din nişte calici sau hamali — după cum, invers, sînt mulţi golani de azil, suferinzi şi nenorociţi, care sînt scoborîtori din sîngele şi viţa marilor regi şi împăraţi, ţinîndu-se seama de minunata schimbare a domniilor şi a imperiilor" ..[5]) După această usturătoare constatare urmează o listă lungă de prefaceri ale lumii, începînd de la asirieni, — menită să tulbure profund pe toţi aceia ce mai ţineau încă la ideea unor permanenţe a mărirîlor în istorie, ori care mai credeau în protecţia specială acordată de divinitate celor supuşi.

Două trăsături nu-i scapă în special lui Rabelais în comportarea nobililor: dorinţa de înavuţire prin jaf, *lăcomia* — şi, în acelaşi timp *îngîmfarea* (însoţită de lux şi de complementul ei necesar, dispreţul pentru muncă). Aceste atitudini se manifestă întrunit la sfetnicii lui Picrochole, care, pe de o parte îl îndeamnă pe stăpînul lor să-l atace cît mai repede pe tatăl lui Gargantua — pe de alta, îşi arată dezgustul faţă de toţi cei ce adună averi. Dezgustul acesta provine însă nu din faptul că nobilii iubeau cumva austeritatea, sau că ar fi înţeles unde duce pînă la urmă pofta de a strînge; nu, sila aceasta, din spatele căreia răzbate invidia, creşte din incapacitatea absolută a unei clase deprinse în *otium*, care nu mai are ce face acum pe scena istoriei şi pentru care strugurii sînt prea acri (e vorba, firesţe, de bani) pentru că nu-i poate ajunge. Aceasta este ranchiuna specifică nobilului ajuns debitor, la discreţia cămătarului burghez Aşa trebuie înţelese vorbele pline de dispreţ ale guvernatorilor lui Picrochole: „Una din părţile [armatei noastre] se va năpusti asupra acestui Grandgousier şi a oamenilor săi. De la bun început, el va fi zdrobit din partea aceasta, cu uşurinţă. Veţi pune mîna pe bani cu grămada, căci ţopîrlanul dispune de numerar: şi zicem ţopîrlan, fiindcă un prinţ nobil n-are niciodată vreun bănuţ. A strînge bani e o treabă de ţopîrlan" [6]).

Socotim că René Millet a văzut bine atunci cînd a interpretat grosolăniile de vocabular prezente în *Gargantua et Pantagruel* ca fiind tot un fel de răzbunare împotriva pretenţiilor nobiliare de rafinament; căci în glumele sale groase, scriitorul ni-i prezintă pe nobili tocmai aşa cum se străduiesc ei să nu apară vreodată: oameni la rînd cu toţi ceilalţi, cărora ca atare nu le poate fi străin nimic din ceea ce se leagă de viaţa carnală: „...Rabelais a făcut din obscenitate un mijloc de polemică. Sub pana lui, ea devine forma galică, ironică şi muşcătoare a protestului

3) *Opere*, ed. P. J., vol. II, p. 167.
4) *Gargantua*, ed. A. L., vol. I, p. 97.
5) *Ibidem*, vol. I, p. 20-21.
6) *Gargantua*, ed. A. L., vol. II, p. 292.

https://biblioteca-digitala.ro

cărnii" [7]). Dar, fără îndoială, nu în truculențele verbale trebuie căutate meritele principale ale acestei opere.

Cele mai variate categorii ale burgheziei epocii au trecut ca și nobilimea — ba parcă și mai mult — prin focul satirei rabelaisiene. Astfel, ce credeți că s-ar putea întîlni obișnuit pe masa diavolului? Lucifer „cinează straşnic, înghițind negustori, cămătari, spițeri, falsificatori, mînuitori de monede false, măsluitori de mărfuri" [8]). În epoca avîntului burgheziei comerciale, Rabelais a văzut mai departe decît interesele de înavuțire ale acestei clase și, înciudat de expedițiile hrăpărețe ale europenilor veșnic neîndestulați de aur, îl pune pe Pantagruel să distingă cu hotărîre două categorii de rătăcitori pe mare. Stînd de vorbă cu un bătrîn macreon ce-și arăta uimirea că vasul pe care naviga ceata pantagruelică scăpase de furtună, „Pantagruel îi răspunse că Prea Inaltul ținuse seama de simplitatea și dragostea sinceră a oamenilor săi, *care nu călătoreau pentru cîștig* și nici pentru trafic de mărfuri. Doar un singur motiv îi mînase pe mare și anume *dorința studioasă de a vedea, de a învăța și a cunoaște...*" [9]).

Negustorul ce umblă să se îmbogățească și căruia îi joacă ochii în cap cînd aude banii zornăind, a fost încarnat de Rabelais în personajul Dindenault — pe cît de nesățios, pe atît de încrezut și obraznic. Spre hazul tovarășilor săi pantagruelici, Panurge îi va plăti cu vîrf și îndesat batjocurile, făcîndu-l să piară în valuri o dată cu toată averea lui. Episodul foarte cunoscut despre care vorbim, ne amintește cum își ispășesc în genere păcatele asemenea ticăloși, în opera lui Rabelais. El folosește cu multă îndemînare și profit tehnica lui Dante Alighieri de a pedepsi pe răufăcători după moarte în așa chip, încît veșnic să sufere tocmai de pe urma a ceea ce fusese patima lor dominantă în lumea de dincoace. Astfel, cămătarii și zgîrciții, pe care Rabelais îi izgonea din Thélème ca pe niște îngeri căzuți din paradis, strigîndu-le:

„Să nu intrați aci, cămătari și zgîrciți,
Mîncăi și lacomi, ce mereu adunați..." [10]).

au fost întîlniți de Epistemon în scurta lui călătorie prin infern. Iată ce-i raportează acum lui Pantagruel: „I-am văzut... ocupați cu toții, căutînd bolduri ruginite și cuie vechi prin șanțurile drumurilor, așa cum vedeți că fac nenorociții de pe lumea asta. Dar un chintal de asemenea flecuștețe de tinichea nu valorează acolo decît o bucățică de pîine — și, pe lîngă asta, se și vînd foarte greu" [11]). S-ar părea că e și o ușoară nuanță de compătimire în tonul lui Epistemon; eroare. Scriitorul urăște întreaga categorie atît de neîmpăcat, încît se oferă să plătească singur frînghia pentru toți cămătarii cărora le-ar da cumva prin gînd să se spînzure. E drept că această declarație se întîlnește în prologul *Cărții a V-a* — considerată, îndeobște, apocrifă; mărturisim însă că nu putem descoperi vreo soluție de continuitate — chiar dacă tonul e acum mai răspicat — între aruncarea lui Dindenault în mare, ori pre-

7) R. Millet, *Rabelais*, Paris, (1923), p. 82.
8) *Opere*, ed. P. J., vol. IV, p. 181-182.
9) *Opere*. P. J., vol. IV, p. 115. (Sublinierile noastre)
10) *Gargantua*, ed. A. L. vol. II, p. 113.
11) *Opere*, ed. P. J., vol. II, p. 164.

https://biblioteca-digitala.ro

zenţa cămătarilor pe masa diavolului, pe de o parte, — şi oferta mărinimoasă din partea lui Rabelais de a-i scuti pe aceşti păcătoşi de plata călăului, pe de alta.

O dată cu cămătarii sînta lungaţi din Thélème judecătorii şi avocaţii — categorii burgheze tot atît de dezagreabile. În cariera sa plină de peripeţii, Rabelais a avut nu o dată prilejul să se cutremure de sistemul judecătoresc medieval, cu întreaga lui aparatură birocratică şi procesele interminabile, de pe urma cărora puteau trăi în huzur familii întregi de „Grippeminaud" sau „Cotoi-blăniţi" (Chats-fourrés, cum le zice el magistraţilor) de portărei şi aprozi (Chicanous) şi de tot felul de membri ai Curţii de conturi (Apedeftes). E probabil că cel mai de aproape i-a putut cunoaşte la Poitiers, în preajma Facultăţii de drept civil şi canonic, — dar, desigur, şi la Paris, unde se găseau din belşug asemenea specimene.

Folosind calamburul „or ça" — care poate fi interpretat şi ca un: „ei!" sau „hm!", dar şi ca: „dă aur încoace!" — Rabelais adînceşte în *Cartea a V-a* caracterizarea judecătorului-tip Grippeminaud, însoţindu-i mereu vorbirea de acest unic tic. Grippeminaud e pus să mărturisească tristul adevăr că legile feudale „ca nişte pînze de păianjen" nu sînt făcute pentru hoţii cei mari şi pentru tirani, care, asemenea unor tăuni, „le rup şi trec prin ele" — ci pentru bietele musculiţe obişnuite, pentru păcătoşii mărunţi [12]). Din nou, colaboratorii anonimi ai lui Rabelais din *L'Ile sonnante* se dovedeau aşadar pe drumul cel bun (presupunînd că pasajul n-ar fi totuşi opera maestrului). Acesta era şi el scîrbit, în aceeaşi măsură de venalitatea oamenilor de justiţie şi de domnia bunului plac în amînarea sau soluţionarea proceselor. Cazul cel mai ilustrativ în întreaga operă rămîne acela al judecătorului Bridoye, care îşi întemeiază chiar un fel de filozofie a proceselor, motivînd cu citate, comparaţii şi exemple, că prelungirea nesfîrşită a judecăţilor e în firea lucrurilor. Însăşi etimologia ad-hoc a cuvîntului „proces" (care ar proveni din „prou sacs") arată, după Bridoye, că în desfăşurarea sa, procesul trebuie să comporte „o mulţime de saci" — se înţelege, pe de o parte cu hîrţoage care n-au de-a face nici în clin nici în mînecă, cu procesul însuşi, pe de altă parte, saci cu parale pentru toate categoriile de „apărători ai dreptăţii".

Acelaşi imperturbabil Bridoye cere să nu se mire nimeni dacă pentru a da o sentinţă, el aruncă mai înainte cu zarurile, hotărînd apoi în favoarea aceluia căruia îi cad mai multe puncte; după cum nu trebuie să ne surprindă deloc faptul să procesele sînt amînate la infinit, fiindcă ele au nevoie să se coacă, asemenea tuturor fructelor. Şi deoarece auditoriul său mai dă încă unele semne de nedumerire, Bridoye (prin gura căruia glăsuieşte Rabelais) lansează acea comparaţie uluitoare a dosarelor de procese cu puii de urs ce se nasc informi şi pe care ursoaica îi tot linge într-una ca să le apară picioarele, capul şi tot ce le mai trebuie: „Întocmai ca şi Dumnevoastră înşivă, Domnilor, zice Bridoye (adresîndu-se unei curţi judecătoreşti „centumvirale"), sergenţii...procurorii, comisarii, avocaţii, anchetatorii...notarii, grefierii şi judecătorii...sugînd puternic şi fără întrerupere pungile împricinaţilor, fac să le iasă proceselor cap,

12) Cf. *Opere*, ed. P. J., vol. V, p. 9-10.

https://biblioteca-digitala.ro

picioare, ghiare, plisc, dinți, mîini, vene, artere, nervi, mușchi, umeri: astea toate sînt sacii" [cu dosare][13]). E perfect explicabil așadar, pentru ce atunci cînd se apelează la Pantagruel ca să rezolve în sfîrșit un litigiu străvechi între cei doi gentilomi (ale căror nume burlești nu le mai reproducem aci), înțeleptul fiu al lui Gargantua taie nodul gordian, dînd pe foc toți sacii conținînd dosarele procesului și cheamă înaintea sa pe cei doi împricinați, ca să asculte din gura lor toate temeiurile. De asemenea, el le vorbește în cea mai populară franțuzească, pentru ca toată lumea să priceapă despre ce e vorba. Și această procedare era tot atît de îndrăzneață ca și prima, într-o epocă în care cuvintele goale, dar pline de sonoritate, fie latinești, fie grecești, țineau loc de orice argumentație. Tocmai de aceea întreaga satiră antijudecătorească e pigmentată la Rabelais cu tot felul de citate și referiri savante la o mulțime de jurişti superobscuri—citatomania reprezentînd, evident, principala și cea mai comodă cale a așa-zișilor oameni ai dreptății de a înăbuși pînă și cel din urmă firicel de adevăr.

Mînă în mînă cu judecătorii și avocații trăiau pe atunci în Franța portăreii și aprozii, tagma „șicanatorilor". Aceștia nu cîștigau decît din bătăile pe care le căpătau de la unii și de la alții, ca urmare a denunțurilor sau a atitudinii lor insolente, provocatoare. Vă veți întreba cum poate trăi cineva din bătăi; nimic mai simplu: după ce căpăta cîțiva pumni bine meritați, șicanatorul deschidea proces și — în înțelegere cu judecătorii — cîștiga daunele pentru lovire. Povestind cum a fost pălcălit și bătut măr, de trei ori la rînd, un astfel de „chicanou" fără să se poată plînge cuiva, Rabelais rîde din rărunchi și cititorul trebuie să-i țină ca totdeauna isonul.

E suficient, de altminteri, să-l privim puțin pe portărel cu ochii autorului, ca să ne dăm seama de unde provine satisfacția că e săcelat cum trebuie: „Chiar în aceeași zi, din voia Domnului, sosi și un „chicanou" bătrîn, gros și roșcovan. Sunînd la poartă, fu recunoscut de portar după ciubotele lui mari și groase, după iapa lui ticăloasă, după un sac de pînză plin cu informații, atîrnat la cingătoarea sa, dar mai cu seamă după inelul cel mare de argint pe care îl purta pe policarul stîng"[14]).

Chipul în care ne sînt zugrăviți, la rîndul lor, „apedeftii" (în grecește: „ignoranții") atotstăpînitori la curtea de conturi, ni-i arată ca fiind rude bune cu magistrații și portăreii — doar cu sublinierea mai insistentă a ignoranței, alături de birocratism. Cu apedeftii, precum și cu așa zișii „martori din auzite" (specie deosebit de primejdioasă și foarte răspîndită), ne întîlnim tot în *L'Ile sonnante*; e destul s-o spunem, ca să-și închipuie oricine cît de puțin măgulitor sînt înfățișați — deoarece, după cum se știe, *Cartea a V-a* se distinge tocmai prin acidularea maximă a satirei. Astfel, curtea de conturi, în care ei își fac mendrele, e asemuită cu un teasc unde se storc averile și moșiile. Așa stînd lucrurile, încercările repetate ale criticilor burghezi de a ne convinge că satira contra oamenilor de justiție nu e în fapt decît un fel de istorisire veselă, avînd la bază „un adevăr general uman", se dovedesc a fi lipsite de orice fel de suport. Nu putem decît să zîmbim, cînd îi auzim caracterizînd-o ca pe o

13) *Opere*, ed. P. J., vol. II, p. 199 200.
14) Cf. *Opere*, ed. P. J., vol. IV, p. 68 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro

„*satiră fermecătoare*"; e ca şi cînd ni s-ar spune că un stilet înfăşurat în panglici multicolore devine un obiect inofensiv.

Mai mult decît de asuprirea laică, Rabelais a fost lovit însă, în mod nemijlocit şi continuu de cea clericală; aceasta şi este pricina înverşunării cu care s-a ridicat împotriva purtătorilor de sutană. E ştiut lucru că de obicei ceea ce îndură singur lasă urme mai adînci în conştiinţă decît ceea ce afli sau vezi la alţii. Călugărul şi preotul Rabelais — care în viaţa de toate zilele a fost orice altceva, numai călugăr şi preot nu, întocmai ca Swift al englezilor sau Creangă al nostru — a simţit îndestul, şi în nenumărate prilejuri, povara dogmelor absurde ale bisericii apăsînd asupra conştiinţei sale. De aceea, cînd zorii Renaşterii au început să împrăştie pîcla misticismului fe dal, François Rabelais a fost clericul răzvrătit care s-a grăbit să zmulgă din ferestrele Franţei perdelele grele, pline de colbul secular al ignoranţei — lăsînd să răzbată lumina pînă în cele mai tăinuite unghere.

Poporul francez suferea cu adevărat, pentru că zăcea în neştiinţă, pentru că superstiţiile de tot felul, legendele despre sfinţenia unora şi altora dintre muritorii ajunşi „plini de har", ca şi despre grozăviile cu care sînt pedepsiţi „păcătoşii" în cealaltă lume, îi paralizau voinţa. Maître François ştia însă, mai bine ca oricine altul, cît preţuiau asemenea vorbe umflate: nu degeaba se canonise prin atîtea mănăstiri, sub atîţia stareţi, şi veghease pe sălile Vaticanului, cunoscînd viaţa de culise a cardinalilor şi a diferiţilor mari pontifi.

Farsele medievale încercaseră un atac anticlerical — ca, de pildă, prin piesa despre *Théologastres*; . dar ce distanţă de la aceste spirite neîndemînatice, mai la urma urmelor atone, pînă la verva nesecată, atotnimicitoare a lui Rabelais!

Am mai arătat şi cu alt prilej că lupta cu biserica romană cerea, mai ales la jumătatea secolului al XVI-lea, nu numai curaj, ci şi prudenţă. Trebuia să fii viclean, dacă te încumetai să te prinzi la harţă cu un duşman perfid, care, pe deasupra, avea în mînă puterea şi o folosea întocmai ca Irod, preferînd să vadă de fiecare dată mai degrabă pierind o mie de drept-credincioşi devotaţi, decît să scape cumva un singur eretic. Lupta devenise cu atît mai primejdioasă după aşa-zisa „afacere a afişelor".

Şi cu toate acestea, Rabelais nu s-a sfiit să-l dea în vileag pe însuşi reprezentantul lui Dumnezeu pe pămînt, pe cel a cărui judecată era şi este încă mai presus de sinoade. Rabelais a cunoscut, cum singur mărturisea prin gura lui Panurge, trei papi: „L-aţi văzut?" îi întreabă pe pantagruelişti, cu un ton de devoţiune vecină cu extazul „papimanii" (al căror nume îi arată ca oameni ai papei); „vorbim despre Dumnezeu cel de pe pămînt. L-aţi văzut vreodată?" — „Pe cinstea mea, (zise Carpalim) ăştia vorbesc despre papa. — Da, da, răspunse Panurge, da — cum nu — domnilor, l-am văzut de trei ori, dar n-am cîştigat nimic dintr-asta." [15]) Declaraţia lui Panurge, indiscutabil plină de îndrăzneală, reproduce cu fidelitate biografia scriitorului: Rabelais avusese „fericirea" să-i cunoască pe Clement al VII-lea, Paul al III-lea şi Iuliu al III-lea. Acum scriind *Cartea a IV-a*, el era mai casant în limbajul său decît în cărţile precedente, bizuindu-se atît pe favoarea noului rege, Henric

15) *Opere*, ed. P. J.. vol. IV, p. 185.

https://biblioteca-digitala.ro

al II-lea, cît şi pe aceea a clerului francez (după cum subliniază unii comentatori), cler care nu privea cu ochi buni manifestările variate ale omnipotenţei papale, ce-i încălca direct interesele.

Cartea amintită zgîndărea intenţionat rana amorului propriu al francezilor, care-i îndemna pe mulţi dintre ei să dorească a se bucura de un tratament special din partea papei printre popoarele catolice, — dar mai ales rana sensibilă a bugetului naţional. Poruncile papale, aşa-numitele „decretale", erau pline de iscodeli, care de care mai năstrușnice, pentru a face să se scurgă banii credincioşilor francezi şi ai celorlaţi catolici, prin agenţiile locale episopale, către Sfîntul Scaun .Problema era aşa de însemnată, încît Rabelais nu ezită să pună capitolului LIII din *Cartea a IV-a* următorul titlu, grăitor prin el însuşi: „Cum este tras în mod subtil aurul din Franţa la Roma, în virtutea Decretalelor". Discutînd cu pontiful „papiman" Homenaz, tovarăşii lui Pantagruel, Epistemon şi Panurge îşi exprimă uimirea că peste o sută de mii de ducaţi sînt vărsaţi anual papei de către francezi. Pentru a întări indignarea compatrioţilor săi, Rabelais îl face pe Homenaz să răspundă cu un aer de îngăduinţă: „ . . . mi se pare totuşi că-i puţin, avînd în vedere că Franţa prea creştină (ironie provocată probabil de titlul de „rege prea creştin" acordat lui Francisc I) este singura hrănitoare a curţii romane". După ce-şi proclamă adeziunea necondiţionată la politica papală de stîrpire a tot ce este sau poate deveni erezie, Homenaz încheie cu o neruşinată apologie a decretalelor, menită să sublinieze încă o dată puterea fără margini a papei: „Oare cine face ca Sfîntul Scaun apostolic din Roma să fie atît de temut în univers, din totdeauna şi astăzi — încît, de voie, de nevoie toţi regii, împăraţii, potentaţii şi seniorii atîrnă de el, ţin de el, sînt încoronaţi, confirmaţi, autorizaţi de el, vin aci [la Roma] să se ploconească în faţa pantofului mirific al cărui portret l-aţi văzut, ori să-l pupe cu de-a sila? Frumoasele Decretale ale lui Dumnezeu" [16]). Intervertirea aceasta a planurilor, a celui divin cu cel uman, ţinuta de o mare seninătate şi convingere cu care „decretează" la rîndul său Homenaz, sînt procedee ce dau satirei rabelaisiene o forţă subminantă fără pereche. Cele cîtva ironii mai crude plasate aici puneau dintr-odată sub semn de întrebare întreaga vasalitate a puterii laice faţă de cea clericală, vasalitate ce subsista încă, în ciuda tuturor încercărilor de eliberare.

E destul de simplu să arătăm cît de profund greşeau criticii burghezi care socoteau detaşabilă viaţa lui Rabelais de opera acestuia. Satira antipapală, prezentă încă în *Pantagruel*, unde Epistemon, făcea haz de chipul caraghios în care papii îşi tîrîie zilele în infern (de ex: Bonifaciu al VIII-lea strînge spuma de pe oale, Alexandru al VI-lea Borgia prinde şoareci etc.) — satira aceasta s-a acentuat simţitor în *Gargantua*, proporţional cu înmulţirea experienţelor directe ale scriitorului. În *Gargantua*, el îşi va îngădui un şir întreg de calambururi în jurul cuvîntului „papă", prilej de demascare a celor mai comune trăsături de caracter ale ocupanţilor Sfîntului Scaun. Jocurile de cuvinte sînt destul de greu de redat în romîneşte, pentru că inventivitatea rabelaisiană în materie de echivocuri întrece orice aştep'ări: „... dar atunci tu vei fi *papillon*, scrie Rabelais, [adică „păpişor" şi „fluture" în acelaşi timp] şi drăguţul acesta

16) Cf. *Opere*, ed. P. J., vol. IV, p. 203, 206.

https://biblioteca-digitala.ro

de *papeguay* [„papă voios" şi „papagal"] va fi un *papelard* perfect [ipocrit şi linge-talgere]" [17]. Referirile acestea mai mult decît transparente la purtările papei, sînt din 1534, anul primei ediţii a lui *Gargantua*; cît de strîns se înlănţuiesc ele cu detaliile din scrisorile pe care Rabelais le trimitea după doi ani, din Roma, episcopului de Maillezais! Pe atunci, papa pregătea primirea fastuoasă a lui Carol Quintul; în acest scop, el nu se dădea în lături de la nici o fărădelege şi, ca să deschidă o stradă nouă care să-l uimească pe monarh, nu stătea la gînduri să dărîme case şi biserici — bineînţeles, fără a despăgubi pe cineva. De aceea Rabelais constata adînc întristat, la 15 februarie 1536: „E o jale să vezi ruinile bisericilor, palatelor şi caselor pe care papa a pus să le dărîme şi să le nimicească pentru a construi şi a nivela drumul. Cît despre celelalte cheltuieli, şi le-a scos din taxele puse asupra colegiului domnilor cardinali, a ofiţerilor curteni, a meseriaşilor oraşului, mergînd pînă la vînzătorii de apă" [18]. În lumina acestor rînduri, ironiile lui Panurge la adresa solemnităţii „papagalului", ca şi declaraţiile sale mai puţin voalate despre aerul nătîng al acestuia, aşa cum le întîlnim la un moment dat în *Cartea V-a*, nu mai conţin nimic extraordinar — fiind continuarea perfect normală a felului de a gîndi rabelaisian.

Atacînd papalitatea, Rabelais nu se socotea totuşi cu un duşman imediat, chiar dacă instituţia pomenită îi provoca atîtea accente de mînie şi dispreţ. „L'antiphysie" cum o numea el — adică tot ceea ce stătea împotriva firii, a legilor naturii şi a menirii omului ca atare — era reprezentată în stricta lui apropiere, sub cele mai caraghioase şi respingătoare forme, pe de o parte de călugări, pe de altă parte, de teologii Sorbonei şi restul cleru ui „regulat" : cardinali, episcopi etc. — adică oastea şi ofiţerii papei. Fără să greşim, putem socoti aceste categorii de slujbaşi ai bisericii drept principalul obiectiv al satirei lui Rabelais. După cum se ştie, scriitorul nostru s-a izbit, în nenumărate rînduri, şi de unii şi de alţii — iar constatările lui (ca şi ale tuturor umaniştilor vremii) sînt satirice fie numai şi prin simpla raportare a faptelor, fără strădania autorului de a-şi clarifica poziţia faţă de ele — într-atît faptele ca atare jignesc pînă şi cel mai elementar simţ moral. Vom vedea însă de îndată ce note poate atinge satira, atunci cînd crudei realităţi i se adaugă şi comentarul rabelaisian.

Ca toţi reprezentanţii Renaşterii, Rabelais iubea frumosul şi nu numai în operele de artă, dar pînă şi în ţinuta umană; după cum Castiglione cerea curteanului său puritate în moravuri — dar şi în vestminte — tot astfel şi în mănăstirea Thélème, imaginată de autorul lui *Gargantua*, nu erau primiţi decît oameni frumoşi din toate punctele de vedere. Firește, minimul în acest sens îl reprezenta curăţenia, îngrijirea trupului. Sub acest raport, şi călugării dar şi teologii Sorbonei lăsau extrem de dorit, neglijenţa fiind în concepţia lor o dovadă în plus a preocupărilor exclusive pentru „curăţenia sufletească". Trăsătura repugnantă de care vorbim nu e un detaliu, sau o remarcă făcută de Rabelais în treacăt, ci o notă generală pentru categoria de care vorbim, şi nu e fără legătură cu conformaţia spirituală a slujitorilor Domnului — ba dimpotrivă. Ca şi Erasmus,

17) *Gargantua*, ed. A. L., vol. I, p. 127.
18) *Opere*, ed. P. J., vol. VI, p. 86.

https://biblioteca-digitala.ro

Rabelais a trebuit să suporte direct mizeria convieţuirii îndelungi cu asemenea vietăţi dizgraţioase. Dezgustul său se face resimţit de pildă în *Gargantua*, atunci cînd se referă la legămîntul făcut de „sorbonicoli" (unul dintre numele de batjocură pe care el îl dădea teologilor Sorbonei) de a nu se mai spăla pînă nu vor lichida diferendul ivit între ei şi Janotus de Bragmardo, strălucitul lor coleg, despre care vom mai vorbi, — lichidare ce va surveni, după părerea lui Rabelais, „la cele mai apropiate calende greceşti".

E lesne de înţeles că asemenea „oameni" rămîneau cu totul insensibili, „cuirasaţi" am zice, în faţa frumosului, de orice natură ar fi fost el, preocuparea lor de bază fiind satisfacerea cît mai deplină a poftelor lor trupeşti, cărora le erau robiţi în chip animalic. La un moment dat, Epistemon istoriseşte că aflîndu-se în vizită la palatul Strozzi din Florenţa, un călugăr din Amiens, un anume Bernard Lardon (cum s-ar zice „Slăninosu") şi-ar fi dat astfel cu părerea, privind minunăţiile de artă din palat: „Pre legea mea, fiilor, mai curînd mi-ar plăcea să văd un pui gras şi bun la ţiglă. Porfirurile acestea, marmora aceasta sînt frumoase. N-o să cuvîntez nimic de rău despre ele; dar plăcintele de Amiens sînt mai bune, după părerea mea" [19]). Gargantua şi Pantagruel, ca şi toţi tovarăşii lor, sînt şi ei buni băutori, făcînd cinste meselor; dar la ei ingurgitarea nu e un scop în sine, ea e însoţită de discuţii aprinse, de teoretizări feluri te, sau măcar de un torent de glume, de o veselie sănătoasă, omenească. Nimic din toate acestea la reprezentanţii clerului, în cazul cărora îmbuibarea e un act foarte departe de a ne trezi şi nouă apetitul. Fripturile şi oalele cu vin se transformă la ei în adevărate obiecte de cult, cercetate şi adorate mai insistent decît oricare chivot.

Principiul de bază al celor ce se adăposteau prin mănăstiri suna, de fapt, cam aşa: „*brevis oratio . . . longa potatio*", iar chemarea pe care şi-o adresau cei mai frecvent nu era „*venite adoremus*", cum ar fi trebuit să-şi spună la utrenie, ci . . . „*venite apotemus*" [20]). A bea „ca un staret [cordelier]", „ca un templier", „a bea teologal" sînt comparaţii obişnuite în *Gargantua şi Pantagruel*, care trebuie citite „a-şi bea şi mintile". Deprinşi să treacă „*de missa ad mensam*" („de la messă la masă"), călugării se hrănesc virtos, „ceea ce e scopul unic şi prima intenţie a întemeietorilor [ordinelor călugăreşti] avînd în vedere faptul că ei nu mănîncă niciodată pentru ca să trăiască; *ei trăiesc ca să mănînce* şi nu au pe lumea asta decît viaţa lor" [21]). Printre „gastrolatrii" întîlniţi în expediţia pornită de eroii lui Rabelais în *Cartea a IV-a*, e uşor să-i zărim pe teologi şi pe călugări, alături de ceilalţi leneşi „adoratori ai pîntecelui". „Pantagruel îi compara cu ciclopul Polifem, pe care Euripide îl pune să glăsuiască astfel: „- Nu-mi aduc jertfă decît mie (zeilor deloc) şi acestui pîntec al meu, cel mai mare dintre toţi zeii." [22]) Iar ca medic, Rabelais recomanda, prin gura unuia din ucenicii Chintesenţei, drept panaceu, călugăria — căci numai cine nu se putea întrema, îngrăşîndu-se, nici pe această din urmă cale, se putea socoti cu desăvîrşire pierdut.

19) *Opere*, ed. P. J., vol. IV, p. 66.
20) „Rugăciune scurtă . . . chef îndelungat"; în loc de „veniţi să ne rugăm" . . . „veniţi să bem." Cf. *Gargantua*, ed. A. L., vol. II, p. 347.
21) *Opere*, ed. P. J., vol. III, p. 83 (Sublinierea noastră).
22) *Ibidem*, vol IV, p. 222.

https://biblioteca-digitala.ro

Lăcomia e soră bună cu lenea şi huzurul — şi viaţa clerului o dovedeşte din plin. Panurge se consideră de aceea un risipitor mărunt pe lîngă episcopii ce-şi mîncau într-o singură zi veniturile pe un an sau pe doi înainte — fără să rămînă însă vreodată, ca el, în suferinţă — pentru că binecredincioşii stăteau cu miile la îndemînă, gata să-i ajute, cu voie, fără voie, la asemenea mari şi frecvente necazuri. Pe bună dreptate spunea Panurge că clericii trăiesc ca nişte „semizei", avîndu-şi asigurat raiul de două ori (cel puţin după părerea lui), petrecînd, în tot cazul, pînă una, alta, aci pe pămînt, ca într-un alt eden. Trebuie să adăugăm însă că dacă Adam şi Eva nu cunoşteau încă desfrînarea (deşi erau socotiţi „păcătoşi"), apoi călugării din veacul lui Rabelais depăşiseră de mult ignoranţa strămoşilor. Fratele Jean des Entommeures era din această pricină mult mai puţin „măgulitor" cu ei decît l-am văzut mai sus pe Panurge, asemuindu-i de-a dreptul cu cîinii.

Toate acestea fac din călugări o speţă dezgustătoare şi inutilă. Nefiind buni de nimic, decît de rele, Eudemon îi compară cu bondarii ce dau tîrcoale stupilor, pîndind momentul cînd să se înfrupte din truda albinelor, — iar Gargantua, valorificîndu-şi lecturile din Plutarch, îi tratează ca pe nişte maimuţe: „...dacă pricepeţi pentru ce e mereu batjocorită şi hărţuită o maimuţă într-o familie, veţi înţelege şi pentru ce, fie tînăr, fie bătrîn, toată lumea fuge de călugări. Maimuţa nu păzeşte casa ca un cîine; nu trage carul, ca boul; nu dă nici lapte şi nici lînă ca oaia; ea nu duce poveri asemenea calului" [23]). Maimuţa strică totul, murdăreşte totul; hazul pe care-l stîrnesc gesturile ei caraghioase nu răscumpără pagubele pe care le produce.

Ca să ne întregim portretul slujitorilor Domnului, aşa cum îi vede Rabelais, e nevoie să mai adăugăm la trăsăturile pomenite, pe de o parte ignoranţa lor, pe de alta, şi în strînsă legătură cu aceasta, vorbirea umflată şi goală — salvatoare pentru ei în orice împrejurare. Călugării nu studiază nimic, „de frica oreioanelor", cum zice fratele Jean,— precum şi pentru că ar fi ceva monstruos să vezi un călugăr savant. Cît despre teologii Sorbonei, e drept că citesc mult, dar mai bine n-ar face-o, fiindcă mai rău se prostesc, muncindu-se într-una cu dog e şi raţionamente, care de care mai abstruze.

Sorbona ajunsese din pricina învăţămîntului scolastic pepiniera unor savanţi de felul vestitului Janotus de Bragmardo, imortalizat în satira lui Rabelais; chiar dacă nu era direct periculos, el era însă, ca toţi confraţii lui sorbonarzi, infinit de ridicul. Facem cunoştinţă cu el în clipa cînd se înfăţişează înaintea lui Gargantua, ca să-l roage să restituie clopotele de la Notre Dame de Paris, pe care bunul uriaş le atîrnase la gîtul iepei sale: „Maestrul Janotus, tuns à la Caesar (adică chel), împodobit cu lyripipionul [capişonul] său teologal şi cu stomacul bine imunizat cu azimă de la cuptor şi apă sfinţită de la pivniţă, s-a transportat la locuinţa lui Gargantua, mînînd înaintea sa trei aprozi (aci e un joc de cuvinte intraductibil, prin care aprozii sînt transformaţi în viţei) cu botul roşu şi tîrînd după el cinci sau şase maeştri inerţi (cuvînt strecurat ca din greşeală în loc de „magistri in artibus"), murdari din cap pînă-n picioare" [24]). În vorbirea lui Janotus, Rabelais a strîns la un loc

23) *Gargantua*, ed. A. L., vol. II, p. 339.
24) *Ibidem*, vol. I. p, 165-166.

https://biblioteca-digitala.ro

cele mai poznașe cuvinte, forjînd anume o bună parte din ele după canonul sorbonagru și împopoțonînd cuvîntarea teologului cu o mulțime de latinisme macaronice, în scopul maximei satirizări. Argumentarea maestrului Bragmardo este „impecabilă", excluzînd orice replică. Ea ne lasă și astăzi perplecși — pînă ce ne dezmeticim și dăm drumul cascadelor de rîs ; iată traducerea ei după latineasca marelui savant : „Orice clopot clopotitor clopotînd în clopotniță, clopotînd prin clopotire, face pe clopotari să clopotească clopotitor. Parisul să aibă clopote. Ergo gluc! Ha, ha, ha ! Ori am vorbit ori nu !" [25]). Desigur, mai „sorbonicolificabilitudinissement" nici nu se putea demonstra necesitatea retrocedării clopotelor, — și Gargantua cedează, după cum se cuvenea, făcînd gestul de grație. Dar nu numai argumentarea și vocabularul erau stupide la sorbonarzi; înseși temele cu care-și zdruncinau mințile erau toate sucite. Cînd ajung, în sfîrșit, în regatul Entelechiei, pe care-l stăpînește doamna Chintesență, Pantagruel și soții săi au ocazia să facă cunoștință cu o serie de „cercetători", care-și bat capul cu cele mai anapoda probleme ; episodul în cauză ne aduce aminte de procedeul satiric similar utilizat de Swift.

Atacul anticlerical este desfășurat de Rabelais fără nici o cruțare. După cum arată el, pînă și simpla încrucișare pe drum cu purtătorii de sutane e primejdioasă pentru oamenii de bine ; probă uraganul pe care trebuie să-l înfrunte pe mare tovarășii lui Pantagruel (și pe care cel mai greu îl suportă bietul Panurge), cînd se întîlnesc cu cele nouă corăbii încărcate cu călugări catolici, mergînd probabil la conciliul trentin.

Răfuindu-se cum trebuie cu catolicii, Rabelais nu se poartă mai blînd cu adepții lui Calvin — căci și unii și alții sînt fiii aceleiași mame, L'antiphysie: „De atunci, ea i-a născut pe matagoți [maimuțoi, nebuni bătrîni], pe cagoți [ipocriți], și pe papelarzi [lingăi-prefăcuți], pe maniacii pistoleți ; pe calviniștii demoniaci, impostori de la Geneva ; pe puterbii turbați [după numele lui Puits Herbault, călugărul de la Fontevrault, care îl atacase personal pe Rabelais], pe brifali [frați laici care cerșeau pentru niște călugărițe ce-i întreținеau], cafarzi [prefăcuți], șatemiți [mîțe-blînde], canibali și alți monștri diformi și sucit făcuți, împotriva Naturii" [26]). Toți aceștia slujesc obișnuit drept aperitiv la ospețele diavolului, atunci cînd nu se transformă ei înșiși în draci, potrivit zicalei fratelui Jean : „din călugăr tînăr iese drac bătrîn". Lumea e plină de ei și sînt cea mai mare calamitate pe capul bieților creștini. Rabelais știe bine pentru ce li s-a înmulțit speța într-atîta : țara e plină de calici — printre care mulți sînt leneși, ori înclinați la rele. Aceștia au prins de veste că-și pot găsi un adăpost sigur și o hrană după pofta inimii numai la călugărie, în ciuda regulilor monahale, pe care nu se mai găsesc proști să le respecte. De aceea dau busna cu toții în mănăstiri, așa fel încît, în loc să dai cu o piatră într-un cîine, ți se întîmplă să nimerești într-un călugăr. Toate ticăloșiile acestora s-ar îndura poate mai ușor, dacă la ele nu s-ar adăuga totdeauna *fățărnicia*, care îi scotea din sărite pe oamenii Renașterii, și pe Rabelais înaintea tuturor. „Cagoți", „cafarzi", „șate-

25) *Gargantua*, ed. A. L.; vol. I, p. 168 și urm. „Ergo gluc" însemna în limbaj scolastic că raționamentul nu duce la nici o concluzie; Rabelais îl pune intenționat în gura lui Bragmardo.

26) *Opere*, ed. P. J., vol. IV, p. 138-139.

https://biblioteca-digitala.ro

miți" etc. — s-ar părea că scriitorul ar fi în stare să le găsească nume de batjocură la infinit, într-atît îi era de nesuferită tagma ipocriților.

În condițiile epocii, Rabelais nu putea nicidecum să se declare ateu, chiar dacă spre aceasta l-ar fi îndemnat cunoștințele și experiența sa. Ar fi însemnat să pășească de îndată pe rug, cum pățiseră pînă și protejații Margaretei de Navarra (Berquin, ars în 1529 și Jean Michel, în 1539), — ori mai tîrziu, prietenul din Lyon al lui Rabelais, Etienne Dolet, ars la Paris, ca eretic, în 1546. De asemeni, Rabelais nu putea ataca textele sacre ; cu toate acestea, ici și colo îi mai scapă cîte o ironie și la adresa lor, în special în *Cartea a IV-a* (care rămîne cea mai înverșunată dintre toate cîte le-a scris, incontestabil, dintr-un capăt la celălalt, Rabelais). Cît despre rugăciuni, însuși fratele Jean afirma, la un moment dat, că nu crede în ele — și avem toate motivele să vedem, ca într-o oglindă aburită, în figura acestui călugăr șugubăț și de treabă, însăși imaginea marelui scriitor satiric [27]).

În ce-l privea, el nu se ținea deloc obligat să considere „Decretalele" drept texte sacre, cu toate că emanau de la locțiitorul lui dumnezeu pe pămînt, și în ciuda faptului că Sorbona făcea mare caz de ele. Aceste constituții pontificale, privitoare la disciplină și la diferite chestiuni de organizare a clerului, sînt maltratate cît se poate de crud de către personajele lui Rabelais, în special de Panurge. Nici barem hîrtia pe care sînt scrise nu mai poate fi bună de nimic, de vreme ce, după mărturia lui Eudemon, nu-i chip să învelești ceva în ea, că lucrul se și preface pe dată în otravă — în așa măsură e impregnată ea însăși de venin. Poruncile pe care le duceau în toate „guberniile" papale „decretalele", erau sortite să întrețină supunerea oarbă față de canoane, sprijinind în același timp, în mod energic, educarea tinerelor generații în spirit scolastic medieval. Pentru toate aceste pricini ele nu aveau de ce să-i fie dragi lui Rabelais.

Amintirea a ceea ce putea să reprezinte o instituție de învățămînt în vremea sa, în condițiile dominației și controlului absolut al bisericii, îl face pe scriitor să se cutremure. La colegiul Montaigu, de exemplu, unde învățase printre alții și Erasmus, cei două sute de elevi viețuiau într-o mizerie fizică și spirituală care-i cobora mai prejos nu numai de ocnași, ci și de cîini, fapt ce-l silea pe Ponocrates să spună că „de-ar fi regele Parisului", i-ar da foc. Inutil să mai menționăm că bătaia stătea la baza întregului sistem educativ. Rabelais încerca chiar să documenteze, în mod ironic, pentru ce e necesar să-i tragi pe elevi de urechi: zgudu-irea capului pune mintea în mișcare, lucru foarte util prin el însuși — dovadă că toți marii profeți ai lumii sînt de felul lor agitați și nervoși, clătinînd din cap într-un anume chip, nu prea deosebit de acela al nebunului Triboulet, chemat odinioară să-l lămurească pe Panurge dacă trebuie sau nu să se însoare. ..

Crescuți, din generație în generație, într-unul și același stil, nu e

27) H. Lefebvre (*op. cit.*, p. 203-204) vede în fratele Jean un fel de replică masculină a Ioanei d'Arc — o încorporare a geniului național și popular al Franței. Această apropiere interesantă nu ni se pare însă că ar exclude-o pe a noastră — dacă se iau în considerație mai ales trăsăturile la care ne referim aci și faptul că Rabelais însuși a fost călugăr.

https://biblioteca-digitala.ro

de fel surprinzător că magiștrii de toate categoriile puteau fi în stare să ceară, de exemplu, elevilor să învețe alfabetul... de la coadă la cap, așa cum e silit să se nevoiască bietul Gargantua „cinci ani și trei luni", sub privegherea strașnică a strașnicului doctor în teologie Thubal Holoferne, — care îl mai desfăta pe deasupra pe învățăcel și cu scrierea gotică. Să fi trăit Creangă acolo, în acele zile, n-ar fi zis nici mai bine, nici mai rău, decît a făcut-o referindu-se la manualele din care-și „sorbeau" învățătura catiheții de la Fălticeni :„cumplit meșteșug de tîmpenie, doamne ferește !"

Chiar și într-o prezentare sumară ca aceea de mai sus, cele arătate ni se par îndestulătoare pentru a ne putea face o idee despre obiectivele și ascuțișul satirei rabelaisiene. De la monarh pînă la ultimul cămătar, de la papă la ultimul călugăraș, nimeni — afară de oamenii simpli din popor — n-a scăpat de rîsul său șfichiuitor.

Spre deosebire însă de multe alte satire — dinainte și după *Gargantua et Pantagruel* — monumentala operă a lui Rabelais nu s-a mărginit numai să înșire defectele dușmanilor și să le ia în derîdere. Noutatea satirei lui are două aspecte, unul mai de preț decît celălalt. Mai întîi, Rabelais nu distruge pentru că așa i-ar dicta ingeniumul său, demonul „satiric" (ca să zicem așa), care-l stăpînește și căruia nu i se poate opune. Cu alte cuvinte, pe el nu-l interesează atît actul dărîmării însăși, cît mai ales ceea ce pune în loc. Nimicind Sorbona, colegiul din Montaigu, ori canoanele — din toate punctele de vedere, strîmte — ale benedictinilor, el nu e încă satisfăcut. Rabelais nu e omul ruinilor. El clădește în locul acestor vechituri insalubre, instituții noi, cu moravuri noi, potrivite unor oameni noi, pe care-i vrea mereu frumoși, tineri, liberi. Este ceea ce face atunci cînd îl înlocuiește ca educator al lui Gargantua pe Holoferne cu Ponocrates, cînd îl pune pe Pantagruel să rezolve, o dată pentru totdeauna, (și numai prin bunul simț) procesele mereu amînate după metoda Bridoye, cînd ni-l arată pe Gargantua trimițînd la vetrele lor pe prizonierii luați după înfrîngerea bătăiosului Picrochole, umplîndu-i și de daruri, spre marea lor surpriză, — e ceea ce face, în sfîrșit, atunci cînd clădește din temelie mîndra sa abație Thélème și se pune strajă la porți, pentru ca să nu pătrundă înăuntru nici un grăunte din toate păcatele lumii vechi. Cu aceasta, opera lui Rabelais se înalță dintr-odată cu mult deasupra celorlalte satire, anticlericale sau altfel, care o precedaseră. E destul să încercăm să ne amintim cîteva din notele dominante ale gîndirii sale, despre care vorbeam în capitolul precedent, note ce constituiau însăși filozofia în numele căreia pornea la atac, pentru ca să deslușim imediat că în locul fiecărui principiu medieval de viață închistată pe care îl doboară, Rabelais instituie un altul nou, luminos, potrivit cu cele mai avîntate idealuri renascentiste pe care le putuse hrăni Italia, ori marii lui contemporani, strălucitii umaniști Erasmus de Rotterdam, Guillaume Budé, Luis Vives.

Cealaltă trăsătură nouă, inestimabilă, necunoscută încă pînă la dînsul, este arta de a da viață, *într-o operă satirică*, la numeroase personaje pozitive — reprezentînd unul din principalele motive pentru care satira în cauză este în stare să înfrunte mileniile. Născocind eroi fantastici, Rabelais, întocmai ca orice creator popular, n-a stat o clipă pe gînduri să-i pună să se miște, să vorbească și să se manifeste mereu

https://biblioteca-digitala.ro

ca niște oameni — aidoma acelora cărora le putea da coate pe drum, prin tîrg, prin hanuri, și cărora știa să le înțeleagă sufletul dintr-o ochire. Opera rabelaisiană e înălțată astfel pe culmile artei nemuritoare prin realismul ei satiric, de factură net populară, — trăsătură fundamentală pentru care humuleșteanul Creangă ne apare — pe deasupra deosebirilor de timp, loc și cultură — ca un frate al lui Rabelais întru creație.

ОБЪЕКТИВЫ САТИРЫ В РОМАНЕ РАБЛЭ „ГАРГАНТЮА и ПАНТАГРЮЭЛЬ"

Краткое содержание

Настоящий текст представляет собой III-ью главу работы озаглавленной „Сатира Рабле"; остальные имеют следующие заголовки: I гл. „Человек и эпоха", II гл. Жизнеутверждающий характер мышление Рабле", IV гл. „Мастерство сатиры Рабле".

Рабле не ограничился изложением своих взлядов. Он понял что для проведения их в жизнь, для уничтожения феодальных порядков неизбежна жестокая борьба. Единственным оружием, находившимся в его распоряжении, был смех; и он мастерски использовал его. „Гаргантюа и Пантагрюэль" является несомненно, одной из наиболее резких и гневных сатирических зарисовок в мировой литературе. Идеалистическая критика не находила, однако, в этом произведении ни капли горечи.

Естественно, что в то время. Рабле не мог вести систематической атаки против феодальных нравов и учреждений. В его романе мы присутствуем при своебразном „танце смерти", перед нашим взором проходят беспорядочной толпой короли, папы, аристократы, монахи. Несмотря на то, что он пользовался некоторое время благосклонностью короля, несмотря на то, что прекрасно знал, что единственной силой, способной противостоять всесильной церкви, была монархия, Рабле не остановился перед разоблачением тиранов. Его отношение к аристократии также резко отрицательное. Остановимся, например, на советниках Пикрошоля: ими движет страсть к деньгам; но, несмотря на это, они относятся с высокомерным презрением к неотесанному Грапгузье, накопляющему богатства. Это весьма характерно для аристократа, презирающего труд и зависящего от предприимчивого буржуа.

Сама эта буржуазия, решавшаяся в XV-XVI вв. на дальние путешествия исключительно в целях обогащения, не вызывает особой симпатии Рабле. Он нападает главным образом на ростовщиков, стяжателей, скупцов, которых изгоняет из Телемского рая, как падших ангелвов. Изгоняются также судьи и адвокаты. Это опять-таки показательно. Автор „Гаргантюа" был хорошо знаком с этой средой. Незабываемые сатирические образы Гриппемино и Бридуа навеяны, повидимому, реальными событиями жизни автора.

Можно с уверенностью сказать, что злейшим врагом своим Рабле считал духовенство. Он осуждает папство, которое посредством „декретов" и гнусных агентов, ловко „тянет" деньги из Франции и переводит в Рим.

https://biblioteca-digitala.ro

Рабле позволяет себе всевозможные каламбуры и остроты связанные с самим словом „папа" и даёт беспощадную критику злоупотреблений Ватикана. Показательно почти полное совпадение разоблачения папства в „Гаргантюа" (1534) со взглядами, изложенными Рабле в 1536 г. в письме к одному епископу, проживавшему в Риме.

В отношении монахов сатира Рабле неистощима. Они являются по его мнению гнуснейшими существами. Ему противны их нечистоплотность, жадность, пьянство, разврат и невежество, а более всего их беспредельное лицемерие

Сатира Рабле не затрагивает народа. Она постоянно направлена против эксплоататоров. И целью её является не просто страсть к разрушению, а стремление создать на обломках феодализма новую свободную и счастливую жизнь для всех людей стремящихся к правде, жизнь соответствующую передовым идеалам Возрождения.

Сатирический реализм Рабле, возникший на народной основе, позволяет нам—учитывая различия времени, места, культуры—сблизить этого титана французской прозы с румынским писателем И. Крянгэ.

LES OBJECTIFS DE LA SATIRE DANS „GARGANTUA ET PANTAGRUEL"

Ce texte représente le 3-e chapitre d'une étude intitulée „La satire de Rabelais"—les autres chapitres étant : I—„L'époque et l'homme" ; II – „La pensée rénovatrice de Rabelais" ; IV—„L'art de la satire chez Rabelais.

Rabelais n'a pas seulement énoncé les valeurs nouvelles auxquelles il croyait ; il a compris qu'il fallait luter âprement pour les voir s'imposer – pour arriver au renversement de l'échafaudage féodal, dont les principaux pilons (assez durs encore) n'étaient que les formes les plus diverses de „l'antiphysie". La seule arme dont il disposait à ce but était son rire ; il s'en est génialement servi dans son *Gargantua et Pantagruel*, qui reste sans doute l'une des plus corrosives satires de la littérature mondiale, bien que les opinions des critiques idéalistes soyent nettement contraires à l'admission de toute espèce d'aigreur dans cette oeuvre.

Comme il était normal, Rabelais ne s'est pas attaqué d'une manière systématique aux moeurs et aux institutions féodales. C'est à une sorte de „danse de la mort" que nous sommes témoins dans ce roman, qui fait défiler devant nous, pêle-mêle, les rois, les papes, les nobles et les moines. Encore qu'il eût temporairement joui de la faveur du roi et qu'il eût compris que la monarchie était à son époque la seule force en état de combattre l'église omnipotente, Rabelais n'a pas hésité de dénoncer l'esprit aventurier et surtout le permanent arbitraire des tyrans (cf. Picrochole et Anarche). Vis-à-vis des nobles il n'a pas eu d'égards non plus. Regardons, pour tout exemple, les conseillers de Picrochole : ils sont menés dans leur actions par la seule passion de l'argent (inculquée à la noblesse française par le luxe italien connu durant les

https://biblioteca-digitala.ro

guerres de la fin du XV-e siècle) — et cependant ils affirment leur plus haut dédain pour ce rustre de Grandgousier, qui perd son temps à amasser des richesses. C'est, portée sur un autre plan, la rancune spécifique du noble qui méprise le travail et qui est devenu le débiteur du bourgeois actif.

Cette bourgeoisie elle-même qui risque de longs voyages aux XV-e et aux XVI-e siècles, rien que pour s'enrichir le plus rapidement possible, n'est pas trop agréable à Rabelais. Il s'en prend surtout aux usuriers comme aux avares, qu'il bannit sans pitié, comme des anges déchus, de son admirable abbaye de Thélème. Les mêmes avares seront retrouvés par Epistemon en enfer, soumis à des besognes représentant tout comme dans la *Divine Commédie* la réplique de leurs anciennes passions terrestres.

Rabelais exclue à la fois de Thélème les juges et les avocats („les chats-fourrés"), de même que toutes le catégories de „chicanous". Le geste est extrêmement éloquent. L'auteur de *Gargantua* qui a connu à Poitiers, comme à Paris, la famille juridique, en a gardé une vive impression. C'est pour cela qu'il a créé de toutes pièces son Grippeminaud (l'alter ego du président du parlement de Paris, qu'il a cloué au pilori à l'aide d'un simple tic verbal : „or ça") et l'inoubliable maître Bridoye dont les arrêts dépendent d'un coup de dé.

On peut affirmer que l'ennemi le plus acharné de Rabelais — et sa bête noire — a été pendant toute sa vie le clergé. Il a condamné la papauté qui par ses „Décrétales" et par des agents odieux comme Homenaz „tire subtilement" l'argent de France à Rome. Rabelais se permettra toutes sortes de calembours autour du nom même du pape („papillon", „papeguay", „papelard") et il entreprendra une critique sans merci des abus du Vatican. Fait concludent : la dénonciation de la papauté (*Gargantua*, 1534) coïncide presque avec les vues exprimées dans les lettres qu'il adressait de Rome, en 1536, à l'évêque de Maillezais.

Pour ce qui est des moines, Rabelais n'en finirait plus s'il s'agissait de leur trouver des sobriquets : cagots, matagots, caffards, etc.; c'est dire qu'ils représentent à ses yeux les êtres les plus rebutants. Il abhorre leur crasse, leur gloutonnerie comme leur ivrognerie, leur débauche ainsi que leur ignorance—mais, par-dessus tout, leur hypocrisie nonpareille. Il faut retenir que Rabelais ne fait point de différence entre les catholiques et les calvinistes, entre les „putherbes enraigés" et les „démoniacles calvins."

A l'exception de l'ignorance - et seulement à un certain point de vue—les théologues de la Sorbonne ne se distinguent en rien de leurs confrères entrés dans les ordres; l'inégalable Janotus de Bragmardo en est la preuve vivante.

Il est aisé de comprendre qu'à un temps où l'église catholique dictait par de tels représentants dans tous les domaines de la vie spirituelle, l'instruction et l'éducation des enfants fussent confiées à des Holoferne, à de véritables bourreaux de l'entendement humain.

Les attaques de Rabelais ont épargné le peuple; elles ont été constamment dirigées contre les classes opprimantes. Ce qui constitue pourtant l'élément tout à fait nouveau de sa satire c'est qu'elle ne s'amuse pas tout simplement à détruire ; Rabelais n'est pas l'homme des rui es.

https://biblioteca-digitala.ro

À la place des institutions insalubres qu'il vient de démolir, il en instaure d'autres, où jouiront d'une vie plus belle et plus libre conforme aux idéals les plus avancés de la Renaissance—tous ceux qui aiment la vérité.

Le réalisme satirique de facture nettement populaire, qui leur est commun, nous fait rapprocher – nonobstant les différences de temps, de lieu et de culture—le grand conteur roumain I. Creangă du premier titan de la prose française.

---

https://biblioteca-digitala.ro